
МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Отримано: 11 травня 2025 р.

Прорецензовано: 30 червня 2025 р.

Прийнято до друку: 25 липня 2025 р.

email: saphochka1@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6182-9267>

DOI: [http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-26\(94\)-64-67](http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-26(94)-64-67)

Борзенко О. П. Національно-культурні чинники та їх особливості впливу на процеси міжкультурного спілкування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2025. Вип. 26(94). С. 64–67.

УДК: 811 : 808.5 : 316.7

Борзенко Олександра Павлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕСИ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

Зазначено, що у процесі міжкультурного спілкування особистість спілкується за допомогою мови, як найдосконалішого засобу спілкування, через який пізнається світ, що мова є дзеркалом національної культури, тому так важлива її національно-культурна семантика, яка відображає характерні риси нації, її фольклор, особистості побуту, звичаїв та історії. Визначено, що при взаємодії мови і культури, формується постійний процес появи та утворення фразеологічних одиниць, які не тільки урізноманітнюють, збагачують, забарвлюють мовлення, точно відтворюють відображення предметів, понять, явищ, культури, суспільно-історичних особливостей народу, а і є ключовим засобом подальшого пізнання мови та підвищення рівня культури спілкування. Звернуто увагу на те, що процес міжкультурного спілкування є результатом взаємодії мови і культури між представниками різних національностей і мов, та наголошується на необхідності врахування психічних, антропометричних особливостей людини, а також на економічні, соціальні особливості, які впливають на мовленнєве спілкування. Встановлено, що сьогодні в процесі міжкультурного спілкування особистість прагне використовувати передову інноваційну форму для формування міжкультурної компетентності та необхідних знань про різні народи, культури, а також встановлення комфортних умов в різних сферах й ситуаціях.

Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених з теорії й практики лінгвістичних дисциплін з'ясував, що більшість дослідників визначають, що в центрі уваги міжкультурного спілкування завжди перебуває мова, в якій віддзеркалюються ключові особливості людини та всієї національно-культурної спільноти.

Зроблено висновки та надано напрями подальшого розвитку цього дослідження.

Ключові слова: мова, особистість, національно-культурні чинники міжкультурне спілкування, культура мовлення, засоби спілкування.

Oleksandra Borzenko,
PhD in Pedagogy, Docent
Associate Professor at the Department of Foreign Languages,
Kharkiv National Automobile and Highway University

NATIONAL AND CULTURAL FACTORS AND THEIR FEATURES OF INFLUENCE ON INTERCULTURAL COMMUNICATION PROCESSES

It is noted that in intercultural communication process, a person communicates using language as the most perfect means of communication through which the world is known, that language is a mirror of national culture, therefore its national-cultural semantics is so important, reflecting the characteristic features of the nation, its folklore, personality, life, customs and history. It was determined that during the interaction of language and culture, a constant process of the emergence and formation of phraseological units is created, which not only diversify, enrich, color speech, accurately reproduce the reflection of objects, concepts, phenomena, culture, socio-historical features of the people, but also are a key means of further knowledge of the language and increasing the level of cultural communication. Attention is drawn to the fact that intercultural communication process is the result of the interaction of language and culture between representatives of different nationalities and languages, and it is emphasized the need to take into account the mental and anthropometric characteristics of a person, as well as economic and social features that affect speech communication. It has been established that today, in intercultural communication process, a person seeks to use an advanced innovative form to form intercultural competence and necessary knowledge about different peoples and cultures, as well as to establish comfortable conditions in various areas and situations.

An analysis of research by domestic and foreign scientists on the theory and practice of linguistic disciplines has revealed that most researchers determine that the focus of intercultural communication is always on language, which reflects the key features of a person and the entire national and cultural community.

Conclusions are drawn and directions for further development of this research are provided.

Keywords: language, personality, national and cultural factors, intercultural communication, speech culture, means of communication.

Постановка наукової проблеми. Що таке спілкування? Це не тільки висловлювання власних думок, а ще й сприйняття та розуміння думок іншої особистості. Без цього не відбувається взаємодія, що є проблемним процесом, обумовленим особливостями національних культур. Оволодіння національно-культурними цінностями країни, розв'язання проблем з розумінням особливостей мислення та сприйняття дійсності, оволодіння знаннями про культуру й традиції країни, все це є необхідною умовою для успішного спілкування з носіями різних культур. Людина у спілкуванні використовує свій комунікативний паспорт, який повідомляє про рівень загальної культури, інтелекту, загального розвитку. Особистість, яка володіє складовими спілкування та якщо вміє впливати на учасників в різних ситуаціях, справляє позитивне враження. Отже, вивчення національно-культурних, культурно-психологічних чинників міжкультурного спілкування є однією з найважливішою проблемою, що сформувалась в останні роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість знань про національно-культурних чинників, що впливають на процеси спілкування, зумовило активне вивчення та аналіз науковцями багатьох країн проблематики міжкультурної комунікації.

Треба зазначити, що комунікативний підхід визначився в результаті вивчення, аналізу, осмислення наукових праць, досягнень з комунікативної лінгвістики, психології, педагогіки та методики викладання іноземних мов, що знайшло відображення в роботах як українських так і зарубіжних науковців (Ф. Бацевич, Д. Бівін, Й. Вахек, П. Вацлавик, П. ван дер Віст, І. Воробйова, Е. Гроссе, С. Гюнтер, Д. Джексон, Т.-Б. Карлсон, Г.-Г. Кларк, С. Ніколаєва, Дж. Трейджер, М. Халідей, Д. Хаймс, Е. Холл, О. Яценкова та ін.). Розвиток науки зумовив появу цілої мовної системи застосування, реалізації методів, підходів при викладанні іноземної мови та ставить нові завдання, які виникають із потреб суспільства.

Так американський дослідник Д. Хаймс зазначає, що у процесі міжкультурного спілкування, важливе значення має ідіоетнічне: «люди, які належать до різних культур, ... володіють особливими комунікативними системами, а не одними й тими самими природними комунікативними можливостями лише з різними звичаями. Культурні цінності й вірування почасти створюють мовну реальність» (Hymes, Gumpers, 1972).

Спілкування носіїв різних ідіоетнічних мов – це не лише знання засобів мовного коду, а й володіння елементами і категоріями чужої мови. Людина, яка хоче вільно і невимушено комунікувати з носіями іншої мови, повинна оволодіти також їх культурою, що знайшла своє втілення в цій мові.

Український філолог, філософ Ф. Бацевич характеризує міжкультурну комунікацію як прямий контакт її учасників, що використовують засоби мовного коду з культурно-специфічними смислами, а також стратегії й тактики спілкування міжособистісної інтеракції (взаємодії) та є національно-культурно обумовленими. Вони залежать від конкретної лінгвокультури, традицій тощо.

Науковці виокремлюють в дослідженнях міжкультурного спілкування основні аспекти, які зорієнтовані до різних національних культур, що пов'язані з соціальними чинниками й функціями спілкування певної культурно-мовної спільноти, що визначається специфікою мови.

Дослідники вважають, що етнічні особливості свідомості зберігаються тоді, коли його носії розмовляють різними мовами, а також коли дві різні етнокультурні спільноти є носіями однієї мови. Отже, дослідження науковців спрямовані на оволодіння певного обсягу знань про спосіб й духовне життя етносів та їх особливості світосприйняття тощо.

Мета дослідження. Головною метою даного дослідження є вивчення й узагальнення національно-культурного впливу на процеси міжкультурного спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спілкування особистостей завжди відбувається в межах законів спілкування конкретної етнічної мови та мовних картин світу. Сьогодні, у сучасному глобалізованому та інформаційному світі, спілкування носіїв різних мов і культур стало необхідним явищем, що має великий вплив на формування соціально значущих якостей людини, готової до діяльності в умовах розвитку всіх сфер життя.

Американські вчені Е. Холл й Дж. Трейджер (Hall, 1967) впровадили у науковий обіг термін «міжкультурна комунікація».

Для міжкультурної комунікації характерно те, що у прямому контакті учасники спілкування різних лінгвокультурних спільнот використовують засоби мовного коду з культурно-специфічними смислами, стратегії й тактики спілкування та мають різну комунікативну компетенцію.

Як зазначає Ф. Бацевич національно-культурні чинники мають істотний вплив як на елементи мовного коду, так і на власне процес спілкування. Вагомим є вплив на семантику окремих слів і, відповідно фрагментів мовних картин світу, наприклад, (японське слово *сакана* перекладається на українську мову як *риба*; для японців *сакана* – це будь-яка живність, наявна в морі, але для українців риба – це луска, плавники, і велика кількість кісток). Значно впливають національно-культурні чинники на структуру комунікативного акту і його складові. Особливо відчутно вони позначаються на формуванні соціальних ролей учасників комунікації, які розкривають їх соціальну взаємодію. Історичні, національні, культурні та інші чинники впливають і на вербальні, і на невербальні складові спілкування, а також на співвідношення вербальних та невербальних складових (Бацевич, 2009: 277, 278).

Ф. Бацевич пропонує здійснювати комплексний комунікативний аналіз за такою схемою: 1) контекст і ситуація спілкування: місце та час спілкування; канали комунікації; комунікативний шум; зворотний зв'язок; 2) комунікативна поведінка учасників спілкування (комунікативний паспорт): виявлення комунікативної мети кожного з учасників спілкування; оцінка учасниками стратегії один одного; виявлення тактик комунікативної поведінки учасників спілкування; характеристика соціальних і комунікативних ролей учасників спілкування; аналіз виявлення прийомів впливу на співрозмовника; характеристика типів спілкування комунікантів; виявлення дії загальних законів спілкування; 3) аспекти мовного коду в комунікації: найчастотніші типи мовленнєвих актів; мовленнєві жанри, яким надають перевагу учасники спілкування; дотримання учасниками спілкування норм культури мовлення; типи мовленнєвих помилок ідіостилі учасників спілкування; наявність засобів непрямого спілкування та їх інтерпретація учасниками комунікації; аналіз риторичних аспектів спілкування; та їх інтерпретація учасниками комунікації; аналіз риторичних аспектів спілкування; вживання слів у прямих і переносних значеннях, образність, тропи й фігури мовлення тощо; засоби мовного етикету; 4) роль паралінгвістичних засобів спілкування:

регістрові характеристики; тональність спілкування; атмосфера спілкування; 5) висновки: характеристика спілкування загалом, а також комунікативних позицій учасників: у кого вони сильніші, у кого слабші; як вони змінюються у процесі спілкування; хто повніше досягає предметних і комунікативних цілей; хто ефективніше використовує засоби комунікативного кодексу; хто завоював комунікативну ініціативу, а хто її втратив тощо (Яценкова, 2011: 242).

За твердженням І. Воробйової та фахівців з проблем міжкультурного спілкування, впливають на комунікацію, три основні чинники: перший – лексико-фразеологічні обмеження, що регулюють користування мовою. Це означає, що кожне слово кожної мови має свої, властиві тільки цій мові коло або резерв сполучуваності. Чому українські сполучення «висока трава», «міцний чай», «сильний дощ» англійською звучать як «довга трава» (long grass), «сильний чай» (strong tea), «важкий дощ» (heavy rain)? Пояснення є лише одне: кожне слово володіє власною лексико-фразеологічною сполучуваністю, тобто валентністю. Валентність національна (не універсальна), адже властива тільки певному конкретному слову в певній конкретній мові. Специфіка лексичної сполучуваності стає очевидною лише за умови зіставлення мов. Через це носії мови не бачать таких труднощів (Воробйова, 2014: 99).

Другий чинник – конфлікт між культурними уявленнями різних народів про ті предмети і явища реальності, які позначені «еквівалентними» словами цих мов. Ці культурні уявлення зазвичай обумовлюють появу різних стилістичних конотацій у слів різних мов. В українській мові словосполучення «чорна кішка» позначає, як і англійське «black cat», ту саму тварину – кішку – того самого кольору – чорного. Однак в українській культурі, відповідно до традицій і прикмет, чорна кішка приносить нещастя, невдачу, а тому словосполучення має негативні конотації. В англійській же культурі, чорні кішки – ознака удачі, несподіваного щастя, і на листівках із написом Good Luck сидять саме чорні кішки. Тобто для ефективної міжкультурної комунікації, уникнення непорозумінь потрібна не лише мовна еквівалентність, а й понятійна еквівалентність, еквівалентність культурних уявлень (Воробйова, 2014: 101).

Третій – проблема (не)сприйняття національно – психологічного забарвлення міжкультурної комунікації є не менш важливою, ніж нерозуміння на словесному рівні. Вона обумовлена специфічними особливостями національного характеру носіїв різних локальних культур. Саме внаслідок міжкультурного спілкування складаються етнічні гетеро стереотипи (стереотипи представників інших культур). Прийнято уважати, що головне в англійському національному характері – урівноваженість, у французькому – пристрастність, в американському – прагматичність, у німецькому – пунктуальність (Воробйова, 2014: 102).

Розмовляти багатьма мовами означає мати доступ до багатьох світів, які можна порівнювати між собою. У XIX столітті німецькі романтики запропонували надзвичайно вдале порівняння, винайшовши лінгвістику, тобто мистецтво поводження з мовами. Мова подібна до сіті, яку закидають у світ, і залежно від отворів цієї сіті, місця де її закидають, способів її закидати та витягати виловлюється різна риба. Мова – це те, що приносить нам певну рибу, певний тип світу. Наприклад, слово «свобода», слово глибоко філософське. Цікавим є те, що в англійській мові існує два слова «freedom» та «liberty», яким у французькій мові відповідає одне «liberté», й у німецькій одне (Freiheit, що має ту ж етимологію, що і freedom, воно належить до тієї ж словникової родини, що «friend» – «друг»). Французьке слово вказує, як і в латині, на право по крові, на свободу, що переходить від батька до сина. А німецький термін позначає насамперед свободу товаришів – рівних і солідарних. Це розмаїття значень породжує досить різні філософські й політичні рефлексії. Можна сказати, що тут чується вібрація відмінностей між мовами (Кассен, 2016: 22).

Одним з важливих показників процесу міжкультурного спілкування є культура мовлення. Культура мовлення включає належний рівень володіння мови, сприяє досягненню цілей та завдань, використовує принципи, методи, прийоми, способи, засоби викладання. Таким чином, щоб підвищити рівень культури мовлення особистості необхідно: стежити за новими значеннями змінюваних понять, які фіксуються у нових виданнях словників, довідників, наукових дослідженнях з іноземної мови, на якій спілкується; виробити свідоме ставлення до власних іншомовленнєвих можливостей та постійно вдосконалювати їх; вміти будувати висловлювання (використовувати фразеологічні одиниці для збагачення свого мовлення); словесне чи писемне висловлювання думки здійснювати за законами логіки та точного мовлення; правильно говорити, володіти інтонаційною організацією мовлення; надзвичайно важливо слухати й читати тексти, поезію, тому що, у кожній мові є свої видатні твори, які творять мову і які створені мовою; повинна гарантувати гарну іншомовну комунікацію, яка передбачає вміння здійснювати мовленнєвий акт, у якому реалізується комунікативно – мовленнєва поведінка на основі фонологічних, лексико-граматичних, соціолінгвістичних знань і вмінь.

Висновок. Таким чином, формування комунікативних здібностей й комунікативного вміння при міжкультурному спілкуванні забезпечується на основі мовного досвіду, процесу обміну інформацією, уміннями і навичками носіїв різних культур, що забезпечує входження людини до іншого соціуму тому що, коли людина засвоює нерідну, нову мову, вона засвоює й нову для неї культуру та інший національний світ, отже національний культурний світ це – частина реального світу.

Проведене дослідження свідчить, що **перспективними напрямками** подальших наукових досліджень є те, що все зростаючий інтерес до вивчення іноземних мов потребує розробки та втілення в навчальний процес інноваційних методик викладання, які спрямовані на оволодіння не тільки граматичними, лексичними, синтактичними знаннями, але й певним обсягом знань мови, яка вивчається, а також прагнення вчених, викладачів, педагогів, методистів до оновлення процесу видання навчальної літератури саме узагальнено-теоретичного характеру.

Література:

1. Бачевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Воробйова І. А Основи лінгвокраїнознавства : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 272 с.
3. Кассен Б. Більше однієї мови. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 64 с.
4. Яценкова О. В Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
5. Hall E. Proxemics. *Current Anthropology*. 1967. №9.
6. Hymes D., Gumpers J. Models of the interaction of language and social life. *Direction in Sociolinguistics: the Ethnography of Communication*. N.Y., 1972.

References:

1. Batsevyich, F.S. (2009). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Basics of communicative linguistics]*. Kyiv : PC «Akademiya» [in Ukrainian].
2. Cassin, B. (2016). *Bilshe odniiei movy [More Than One Language]*. Kyiv: DUKH I LITERA [in Ukrainian].
3. Hall, E. (1967). *Proxemics*. Current Anthropology [in English].
4. Hymes, D. & Gumpers, J. (1972). *Models of the interaction of language and social life*. Direction in Sociolinguistics: the Ethnography of Communication [in English].
5. Vorobiova, I.A. (2014). *Osnovy linhvokrainoznavstva [Fundamentals of Linguistic and Cultural Studies]*. Kyiv: Vydavnychiy Dim «Slovo» [in Ukrainian].
6. Yashenkova, O.V. (2011). *Osnovy teoriiy movnoyi komunikatsiyi [Basics of the Theory of Linguistic Communication]*. Kyiv: VTs «Akademiya» [in Ukrainian]